

DOBIVANJE PRAHA OD SIRUTKE METODOM RASPRŠIVANJA

PROHASKA Josip, dipl. ing., MAROŠEVIĆ Stjepan, dipl. ing., Mljekarska industrija »Zdenka«, Veliki Zdenci

I. Sirutka kao sirovina

Već je odavno shvaćena činjenica, da sirutka, nastala u proizvodnji sireva i kazeina, nije samo otpad, već i vrlo važan nusproizvod. Njezino zahvaćanje i iskorištavanje ima veliki značaj za rentabilnost naših sirarskih pogona.

Sirutka sadrži polovinu suhe tvari mlijeka za sirenje, te ima veliku kalorijsku i nutritivnu vrijednost. Osim toga iskorišćivanje sirutke ima veliki značaj za održavanje čistoće naših vodenih tokova i na taj način doprinosi borbi za očuvanje čovjekove okoline. 1.000 litara sirutke zagađuje vodeni tok kao otpadne vode jedne mljekare kapaciteta 30.000 litara mlijeka na dan.

Težnja, da se sirutka iskoristi u Mljekarskoj industriji »ZDENKA«, stara je, koliko i proizvodnja sira, u ovoj industriji. No, prioriteta investiranja nisu joj dugo bili naklonjeni. Još prije rata, pored sirane »ZDENKE«, vrši se tova svinja sirutkom. Sirutka se poslije rata koristi uglavnom obiranjem i prodajom. Veliki broj vanjskih pogona pogodio je prodaji sirutke seljacima za ishranu stoke. Koncentracija prerade mlijeka u centralnu siranu u Velikim Zdencima 1966. godine oštro je nametnula problem iskorištenja sirutke. U to doba najveći dio obrane sirutke završava u kanalizaciji. Koncem 1973. godine puštena je u rad tvornica za sušenje sirutke, čije je postrojenje nabavljeno od firme »ANHYDRO« — Kopenhagen (Danska).

Kemijski sastav slatke sirutke dobivene u proizvodnji sireva, prema raznim autorima, prikazuje tabela 1, (autori pod 3 i 4 govore o obranoj sirutki).

Tabela 1

Sastav sirutke

Suha tvar u %	mlječna mast u %	bjelančevine u %	laktoza u %	Pepeo u %	Specifična težina u °L	Autori
6,685	0,47	1,149	4,05	0,622	27	M. Markeš
6,6	0,3	0,9	4,4	0,6	—	Ling
6,1	0,10	0,7	4,8	0,5	—	Škopek-Šmrha
6,89	0,04	1,1	5,2	0,55	—	Koestler-Stüssi

Osim vrijednosti navedenih u prethodnoj tabeli sirutka u 100 g sadrži i: 51 mg Ca, 53 mg P, 0,10 mg Fe, 40 i. j. vitamina B₁, 0,14 mg vitamina B₂ i 0,10 mg vitamina PP.

Kalorijska vrijednost iste količine sirutke iznosi oko 22 cal, a hranidbena vrijednost oko 0,13 h. j.

Svakodnevno praćenje sastava vlastite sirutke dalo nam je vrijednosti prikazane u tabeli 2.

Tabela 2.

	Sastav sirne sirutke mljekarske industrije »ZDENKA«										
	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	X ₁₀	Pro-sjek
% s. t.	5,96	6,10	5,95	6,19	6,26	5,95	6,03	5,88	6,23	6,03	6,06
% ml. m.	0,10	0,02	0,05	0,05	0,02	0,03	0,03	0,05	0,02	0,02	0,03
%SH	4,91	4,97	5,05	5,07	4,97	4,91	5,00	4,90	5,00	4,83	4,96

Kao što je vidljivo iz priložene tabele suha tvar naše sirutke iznosi 6,06%, što predstavlja polaznu osnovu sagledavanja racionalnosti iskorištenja sirovine i kapaciteta postrojenja. Ovaj podatak govori i o dobrom korištenju mlijeka u preradi, te tehnološkom postupku proizvodnje sira, u kome se za naravnavanje kiselosti sirutke koristi voda.

Početak tehnološkog postupka prerade sirutke u prah počinje njenim cijeđenjem, dekantiranjem, te obiranjem i hlađenjem. Podaci iz tabele govore i o količini masti, koja zaostaje nakon obiranja sirutke, te o kiselosti koja se nastoji zadržati na nivou vrijednosti u fazi kalupljenja sira.

Iz tih razloga sirutku hladimo na pločastom hladioniku na temperaturi od 5—8°C. Takva se sirutka skladišti u cisterne i sprema za daljnju preradu.

II. Tehnološki postupak proizvodnje sirutke u prahu

Sušenje sirutke u prah (»spray« — sistem) kao način njenog korištenja izabran je iz ovih razloga:

1. Što kompleksno rješava problem sirutke bez otpada
2. Što se dobiva trajan proizvod ravnomjerne kvalitete u kontinuiranom postupku.
4. Radi elastičnosti tehnološkog postupka, da se koristi i za druge proizvode ili usmjeri u nekom drugom tehnološkom pravcu,
5. Radi tehnološke provjerenosti u praksi i visoke automatiziranosti.

Čitav tehnološki postupak sastoji se iz tri osnovne vremenski odvojene, tehnološke faze: a) uparavanje, b) kristalizacija i c) sušenje.

a) Uparavanje sirutke

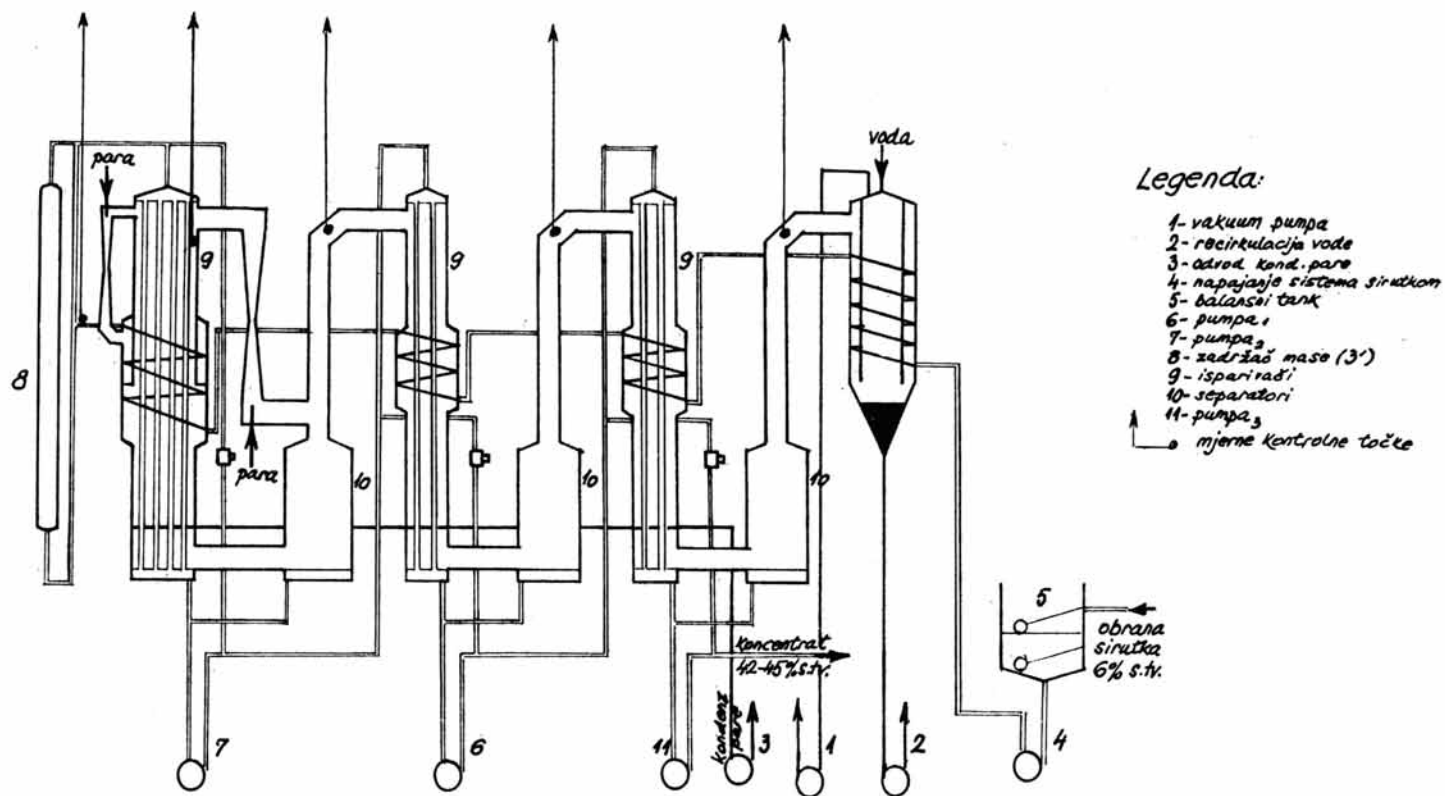
Uparavanje se vrši na uparnoj stanici, a prva je faza dobivanja praha od sirutke. Tehnološki cilj ove faze je dobivanje koncentrata s povećanom količinom suhe tvari radi lakšeg i racionalnijeg izvođenja slijedećih dviju faza, odnosno kristalizacije i sušenja. (Slika br 1.)

U ovoj fazi kao što je poznato, koristi se fenomen različitih temperatura vrenja vode kod različitih pritisaka. Radi toga u postrojenju ove faze vlada osim temperature i vakuum.

Uprošćeni prikaz osnovnog tehnološkog zahvata, kao i kapaciteta postrojenja u ovoj fazi možemo izraziti ovako:

— dotok sirutke	5.800 kg/h sa 6,5% suhe tvari
— ispareno vode	4.960 kg/h sa 6,5% suhe tvari
Koncentrat	840 kg/h sa 45% suhe tvari

Tehnološka shema faze uparavanja obrane sirutke

Slika br. 1

Postrojenje za uparivanje je trostepena uparna stanica, koja se sastoji iz ovih osnovnih dijelova: predgrijači, grijači, separatori, kondenzator, vakuum-pumpa i sistem pumpi za cirkulaciju mase.

Sirutka se uvodi u sistem napojnom pumpom i u sistemu predgrijača postepeno zagrijava, te na kraju pod utjecajem pare postiže temperaturu 93°C u trajanju od 3 minute. Na prvom grijaču vrši se isparavanje sirutke u tankom padajućem filmu pod djelovanjem vakuuma. Zračna struja, koju stvara vakuum, a separatorima odvađa vodenu paru od mase i odnosi je u slijedeći grijač, gdje se koristi njena toplinska energija. U drugom i trećem stupnju ponavljaju se isti procesi, s tim da strujanje para završava u kondenzatoru, gdje se kondenziraju pomoću hladne vode. Karakteristične temperature u sva tri stupnja su ove: 74°C, 64°C, 44°C. Izbjegavanje temperatura otparivanja većih od 70°C vrlo je važno radi njihovog nepovoljnog utjecaja na bjelancevine sirutke.

Prebacivanje koncentrata od stupnja do stupnja vrši se sistemom pumpi s mogućnošću recirkulacije u istom stupnju reguliranjem mikroventilima.

U koncentratu smo pratili iste karakteristične elemente strukture sastava kao i kod obrane sirutke.

Tabela 3.

Sastav koncentrirane sirutke

	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	X ₁₀	Prosjek
% s. tv.	43,9	41,0	41,7	42,4	43,7	43,7	40,8	41,2	42,2	42,8	42,3
% ml. m.	0,07	0,15	0,35	0,32	0,13	0,20	0,22	0,35	0,15	0,17	0,21
%SH	38,4	39,4	39,6	40,8	39,2	41,2	39,0	42,0	36,0	38,5	39,4

Iz tabele je vidljiva koncentracija osnovnih sastojaka sirutke koja se kreće u omjeru 1:7 u postavljenom odnosu sirutka : koncentrat.

Postizavanje što veće koncentracije suhe tvari nužno je za racionalno iskorištavanje postrojenja u daljnim fazama procesa.

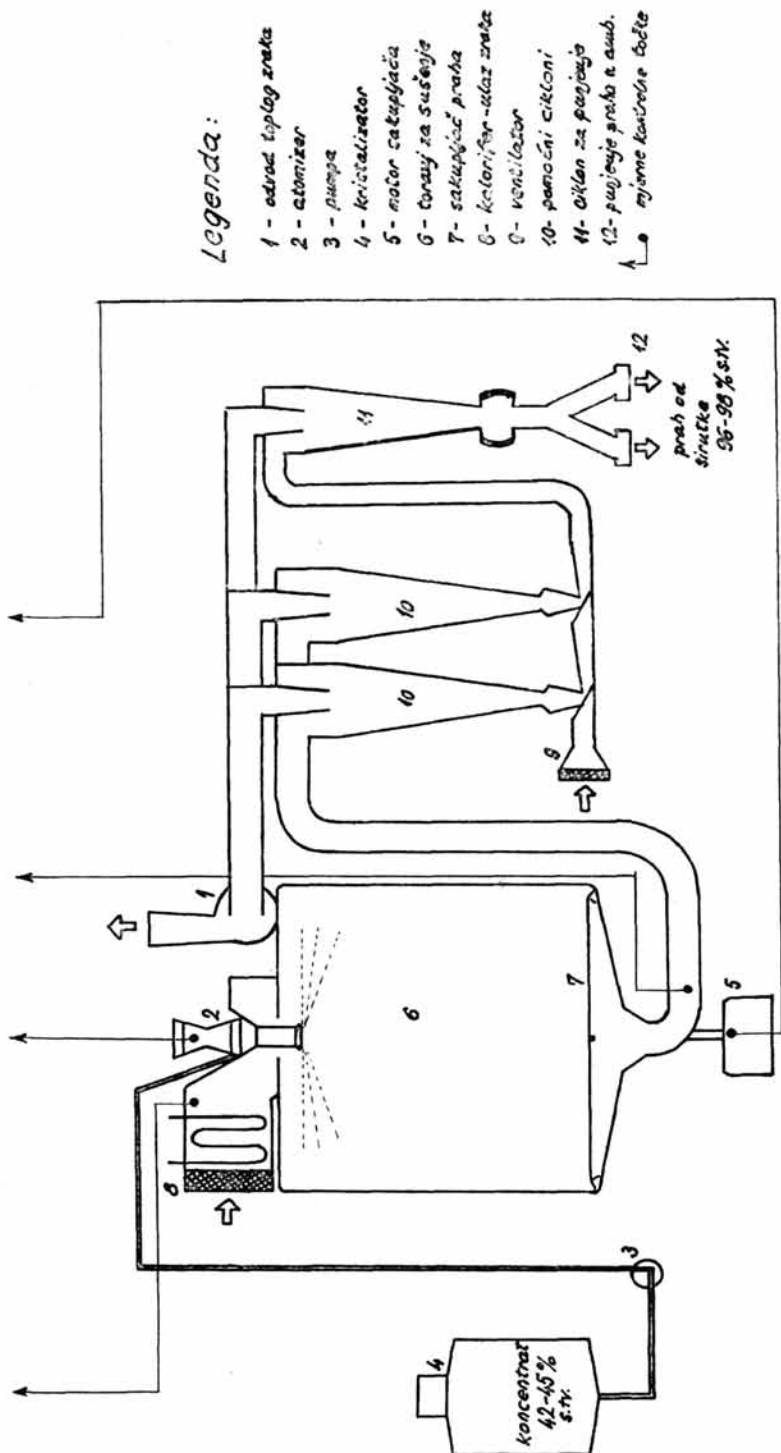
Energija, koju zahtijeva ova faza, svodi se na 30KW/h električne energije, te oko 0,26 kg pare pritiska 11 atp/kg otparene vode.

Količina vode potrebna za kondenzator iznosi 22 m³/h.

b) Kristalizacija

Radi omogućavanja sušenja koncentrata od sirutke i smanjenja higroskopnih osobina praha od sirutke potrebno je prevesti laktozu iz amorfnog u kristalni oblik. Ova faza prerade sirutke u prah vrši se u kristalizatorima. To je posuda, koja osim uređaja za miješanje sadržaja, raspolaže i mogućnošću njegova hlađenja. Broj okretaja mješalice iznosi 100 min s tim, da se miješanje odvija 30 sek u pravcu kazaljke na satu, iza čega slijedi 10 sek odmora. da bi se miješanje u istom ritmu nastavilo u suprotnom pravcu. To je važno radi dobivanja kristala laktoze određene veličine i vremena trajanja procesa kristalizacije.

Tehnološka shema faze sušenja koncentrata obrane sirutke

Slika br. 2

Količina laktoze u koncentratu iznosi oko 30%.

U cilju zahvaćanja maksimalne količine laktoze kristalizacijom potrebno je hladiti koncentrat u dvije faze. Dobivanje što manjih kristala u prvoj fazi postiže se povećanjem brzine mutacije — beta laktoze u alfa laktozu —. Zato treba hlađenje koncentrata sirutke izvršiti što brže s temperature trećeg stupnja uparne stanice (44°C) na temperaturu 25—30°C. Ovo hlađenje izvodi se kontinuirano na postrojenju uparne stanice. Na taj način, kao što je vidljivo iz dijagrama po Hudson-u, postiže se faza ubrzane kristalizacije laktoze. (Slika br. 2).

U kristalizatoru se hlađenje nastavlja na temperaturi od 18°C, čime se dovodi laktoza koncentrata u fazu prezasićenja. Ukupan tok kristalizacije traje 8—10 sati, a veličina kristala se kreće oko 10 mn.

Kao što je već spomenuto laktoza je u otopini prisutna, u međusobnoj ravnoteži alfa i beta oblika. Pothlađivanjem koncentrata jedan dio beta laktoze iskristalizirat će se u obliku nehigroskopskog hidrata alfa — laktoze. To dovodi do poremećaja ravnoteže, radi čega jedan dio beta oblika laktoze prelazi u alfa oblik, a rezultat toga je kontinuirana kristalizacija.

Dodatak određene količine kristalne laktoze sa sitnim kristalima (oko 1 μ) u koncentrat pospješuje kristalizaciju. Sitni kristali ponašaju se u procesu kristalizacije kao inicijalne jezgre kristala.

Vlastiti pokusi u vezi toga su u toku i do sada su pokazali rezultate, koji potvrđuju ovu tvrdnju.

Završetak kristalizacije utvrđuje se mikroskopiranjem nativnog preparata, a oblik i veličina kristala označavaju početak pristupanja sušenju »spray-sistemom«.

c) Sušenje »spray-sistemom«

Sušenje se vrši u tornju za sušenje raspršivanjem čestica koncentrata u vrelom zraku i predstavlja završnu fazu dobivanja praha od sirutke. Završna dehidratacija vrši se samo u jednom radnom taktu.

Pojednostavljeni prikaz ovog radnog takta govori i o kapacitetu postrojenja.

dotok koncentrata	840 kg/h sa 45% suhe tvari
ispareno vode	450 kg/h sa 45% suhe tvari
Prah od sirutke	390 kg/h sa 97% suhe tvari

Postrojenje za sušenje sastoji se iz slijedećih dijelova: kalorifer s filterom za zrak, ventilator, toranj, napojna pumpa s raspršivačem, cikloni, sistem za transport i hlađenje praha.

Parni kalorifer zagrijava pročišćeni zrak na 160—170°C, koji struji u toranj. Temperatura zraka koristi se za sušenje u istosmjernom postupku. Spomenute zračne struje, koje stvara ventilator, služe ujedno i za izvlačenje praha iz tornja i za njegov daljnji transport sistemom cijevi.

Toranj je s ravnim dnom, po kojem kruži zgrtač praha. Izlazna temperatura mješavine zraka i praha na dnu tornja iznosi 90°C. Ova temperatura daljinski određuje kapacitet rada napojne pumpe, koja doprema koncentrat do atomizera. U koliko raste temperatura izlaznog zraka iz tornja, kapacitet pumpe se povećava i obratno. Time se osigurava racionalno korištenje kapaciteta tornja gledano kroz količinu isparene vode, a ujedno se sprečava nedovoljno ili prekomjerno zagrijavanje praha, što bi moglo negativno djelovati na njegovu kvalitetu.

Atomizer je rotirajući disk (11.000 0/min), čija brzina na obodu raspršuje čestice koncentrata u struju vrellog zraka. Raspršeni koncentrat povećava površinu (kg koncentrata u česticama od 50 miligrama = 120 m² površine) i u dodiru s vrelim zrakom trenutačno se suši uz temperaturu čestica 60—70°C.

Nakon toga čestice praha zagrijavaju se u slobodnom padu na temperaturu izlaznog zraka i tako napuštaju toranj. U ciklonima se odvaja zrak iz te struje, a prah nošen pneumatskim putem kroz sistem cijevi polako se hladi i završava u sistem za ambalažiranje.

Utrošak energije u ovom dijelu iznosi oko 60 KW/h i 1.200 kg pare s 11 atp/h.

Prah od sirutke

Analitičke vrijednosti sastava praha, koji dobivamo po iznesenom postupku, prikazane su u tabeli 4.

Tabela 4.

Sastav sirutkinog praha

	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	X ₁₀	Pro-sjek
% vode	2,3	2,6	2,9	2,4	2,6	3,4	3,3	2,8	3,1	3,2	2,85
% s. tv.	97,7	97,4	97,1	97,6	97,4	96,6	96,7	97,2	96,9	96,8	97,15
% ml. m.	0,2	0,4	0,4	0,4	0,6	1,6	0,6	0,5	0,4	0,4	0,45
% laktoze	73,2	74,9	74,8	74,0	73,0	73,2	74,0	73,2	73,9	74,1	73,75
% bjelanč.	13,9	11,4	11,8	12,9	13,6	13,0	11,5	13,4	12,2	12,0	12,60
% pepela	10,4	10,7	10,6	10,4	10,2	9,8	10,6	10,1	10,4	10,3	10,35
% Ca	0,66	0,75	0,72	0,77	0,69	0,77	0,72	0,73	0,67	0,70	0,72
% P	0,50	0,55	0,55	0,55	0,50	0,50	0,50	0,50	0,50	0,50	0,52
%SH	4,5	4,7	4,9	5,1	4,8	5,4	5,4	5,4	5,6	4,8	5,1
pH	5,3	5,4	5,6	5,4	5,3	5,3	5,6	5,5	5,4	5,4	5,4
nasip. t. g/100 ml.	39,2	41,2	43,8	44,4	41,8	44,3	40,2	41,7	42,1	36,5	41,5
cal/100 g	359	357	359	360	361	359	356	360	357	357	358,5
topivost	normalna (bez ostatka)										bez ostatka

Izvršena bakteriološka ispitivanja govore o vrlo kvalitetnom proizvodu. Kod niza ispitanih uzoraka (kontinuirano praćenje kvalitete), nije utvrđeno prisustvo nepoželjnih mikroorganizama iznad dozvoljene granice utvrđene odgovarajućim propisima.

Ukupan broj kontaminenata u 1 g uzorka kretao se je u granicama od 25.000 do 90.000.

Iz iznešenog proizlazi, da je dobiven proizvod vrlo velike nutritivne vrijednosti, koji će sigurno naći vrlo široku primjenu, ne samo u proizvodnji stočne hrane, nego i u prehrambenoj industriji u nas.

Literatura

1. Baković: »Održivost sirutke« (Mljekarstvo, 1972)
2. Brodarec: »Tablice o sastavu i prehrambenoj vrijednosti namirnica i pića«
3. Glasmra - Bergman: »Spray, drying of whey« (1966, separat)
4. Knez: »Vyroba syru« (1960)
6. Markeš: »Sirutka kao sirovina« (Mljekarstvo, 1967)
7. Prokš: »Mlekarstvi I« (1964)
8. Prokš: »Mlekarstvi II« (1965)
9. Rogina: »Biokemija« (1968)
10. Sabadoš: »Tehnologija mlijeka i proizvoda od mlijeka« (1970)
11. Tome: »Hranidbene norme i tablice« (1963)
12. »Anhydro«: »Fallstrom-Eindampf Anlage« (prospekt)
13. »Anhydro«: »Zersträubungs-trocknungs Anlage« (prospekt)